పాతసాంప్రదాయం

కె. కుటుంబరావుగారు

౧

బతికిఉండగా శేషగిరిరావుగారు కలెక్టరీ చేశాడనీ, మధుసూదనరావు బి.ఏ. పరీక్షలో మొదటి క్లాసులో మొదటవచ్చేడనీ కాదు మధుసూదనరావుకు సోమసుందరంగారు పిల్లనిచ్చింది.

శేషగిరిరావుగారూ, సోమసుందరంగారూ చిన్నతనంనించీ ప్రాణస్నేహితులుగా ఉండేవారు. ఇద్దరికీ వివాహాలయినా, సంసారాలు నెత్తినిపడ్డా, ఉద్యోగాల్లో ప్రవేశించినా, ఎడబాటుకలిగినా వారిమధ్యఉన్న బంధం తెగలేదు. ఎవరో వారిద్దరిస్నేహితంచూచి అన్నట్టు ఒకరు భార్యా ఒకరు భర్తా అయిపుట్టినట్టయితే అంతఅన్యోన్యంకలదంపతులు వేలుమడిచి చూపటానికి ఉండేవారుకారు. వారు ఒకొరికొకరు వ్రాసుకునే ఉత్తరాలు చదివితీరాలి.

శేషగిరిరావుగారు చనిపోయేసమయానికి ఆయన రిటైరయినాడు. సోమసుందరంగారు పట్టణంలో ఒక న్యాయమూర్తిగా ఉంటున్నాడు. శేషగిరిరావు మరణవార్తవిని సోమసుందరంగారు దుఃఖించక "ఇక మాకు ఒకరికొకరంకలిసి ఉండడానికి ఏమీ అభ్యంతరంలేదు. కాని వాడిచేతిమీదుగా కావలిసిన కార్యాలు ఒకటిరెండు అట్టేఉండిపోయినాయి. వాడికొక్కడేకుమారుడు. నాకొక్కతేకుమార్తె. దేవుడు మమ్మల్ని వియ్యంపొందమని ఏర్పాటుచేశాడు. ఇప్పుడైనా మించిపోయిందిలేదు. ఈక్షణంనించీ మధుసూదనరావుకు నేనేతండ్రిగాఉండి, ఇప్పుడు శేషగిరి తనకొడుక్కుచేసుకోలేని సహాయం నేచేస్తాను." అనుకున్నాడు.

శేషగిరిరావుగారికి పిత్రార్జితం ఒకసెంటుభూమికూడాలేదు. ఆయనస్థితిలోఉన్న మానవుడెవడైనా బాగాగడించి ఉండును. కాని ఆయనసంపాదనకు కనబడుతూన్నది ఏనిమిదెకరాలు మాత్రమే. ఆయన చనిపోయే సమయానికి మధుసూదనరావు బి.ఏ.లో చేరటానికి సిద్ధంగాఉన్నాడు.

ఈసమయంలో మధుసూదనరావుకు సోమసుందరందగ్గిరనుంచి ఉత్తరంవచ్చింది. ఆఉత్తరంచూచి మధుసూదనరావు ఆశ్చర్యపడ్డాడు.

"నీతండ్రి నాకు ప్రాణసమానుడు. నీభవిష్యత్తును గురించి నీతండ్రి ఏమేమిప్రయత్నాలు చేసేవాడో అవన్నీ నేనుకూడా చెయ్యటానికి నీకేమీ అభ్యంతరం ఉండదనుకుంటాను. నీతండ్రియందు నీకెంత నమ్మకం ఉన్నదో నాయందుకూడా అంతనమ్మకంఉంటే నాకు చాలాసంతోషంగా ఉంటుంది."

సోమసుందరంగారిని మధుసూదనరావు ఒకటిరెండుసార్లు చూచేడు కాని ఆయన అతని మానసిక ప్రపంచంలోకి ఇంకారాలేదు. ఈ ఉత్తరం చూడగానే మధుసూదనరావుకు ఆయనయందు ఒకవిధమైన పక్షపాతం అభిమానంకలిగింది. ఆయనచెప్పినట్టు అక్షరాలా చెయ్యాలనిపించింది. తనతండ్రే సోమసుందరం గారి రూపకంగా తనకు సలహాఇస్తూన్నట్టుగా ఉన్న దతనికి.

ఇంతకూప్రస్తుతం సోమసుందరంగారు మధుసూదనరావుకు ఇవ్వదలచిన సలహా ఏమిటంటే, అతను మెడ్రాసులో తమఇంట్లోఉంటూ బి.ఏ. చదవాలని. మధుసూదనరావు మారుచెప్పకుండా ఆయన ఆహ్వానం స్వీకరించేడు.

అతను బి.ఏ. చదివిన రెండేళ్లూ సోమసుందరంగారింట్లో అల్లుడికిజరిగినట్టు జరిగింది. మొదటినించీ మధుసూదనరావుతో సోమసుందరం తనకుమార్తె లీలావతిని ఆతనికిస్తానంటూవచ్చేడు. చిన్నకారువారా ఇంట్లో ఎవరూ లేకపోవడంచేత లీలావతి మధుసూదనం ఒకరికొకరు తప్పనిసరిగా స్నేహితులైనారు. తనకు లీలావతినిచ్చి చేస్తానని సోమసుందరం అంటూండటంవల్లనో, లీలావతి అప్పటికే పన్నెండేళ్లునిండినపిల్ల

కావటంచేతనో మధుసూదనరావా మెను కొత్తలో తప్పించుకు తిరిగేవాడు. కొద్దికాలంలో ఆబిడియం పోయిందతనికి. దానికి కారణం సగం లీలావతి తనతో స్వేచ్ఛగామాట్లాడటంకూడా కావచ్చును. అదీకాక అతనామెకు రోజూ ఉపాధ్యాయత్వంచెయ్యవలసివచ్చింది. అంతవరకు ఇంటిదగ్గిరచదివి ఆకిందటి సంవత్సరం లీలావతి నాలుగోఫారంలో ప్రవేశించింది ఆశకొద్దీ.

సోమసుందరంగారింట్లో అంతా నూతనసాంప్రదాయం. మొదట్లో ఈపద్ధతంతా మధుసూదనానికి కొత్తగాఉన్నా త్వరలోనే అతను దీనికి అలవాటుపడిపోయినాడు. రెండేళ్ళుగడిచినతరవాత అతని కీపద్ధతే బాగాఉన్నట్టు తోచింది.

మధుసూదనరావు బి.ఏ. పూర్తిఅయింది. కోలిచినట్టు లీలావతి స్కూలుచదువూ పూర్తిఅయిపోయింది. మధుసూదనరావుకూ, అతనితల్లికీ, తదితరబంధువులకూ ఏవిధమైన అభ్యంతరంలేకపోతే ఆవేసవిలో మధుసూదనరావుకు లీలావతినిచ్చి చేస్తానన్నాడు సోమసుందరం.

"పిల్ల పెద్దదని మీబంధువులు అభ్యంతరం చెప్పవచ్చును. కాని ఒకసంగతిమాత్రం ధైర్యంగా చెప్పగలను. ఇప్పుడు శేషగిరి బతికిఉంటే నీకు తప్పక లీలను చేసుకుంటాడు. నీకనుమానం అక్కర్లేదు. ఏవిషయంలోనూ వాడికొకఆలోచనా అంటూ ఉండేదికాదు. నీకిష్టమయితే నాకింకొకరి అభిప్రాయంతో పని లేదు. అదీకాక ఇప్పుడు రజస్వలానంతరవివాహాలు అనేకం జరుగుతూనేఉన్నాయి. మనవారు ఆమోదిస్తూనే ఉన్నారు. ముందు నీ అభిప్రాయం చెప్పు."

"నాకేమీ అభ్యంతరం లేదు లెండి!" అన్నాడు మధుసూదనరావు ఆలోచనతో.

"నీకేమాత్రం అనుమానమున్నా నానిర్బంధంలేదు సుమా. నాపద్ధతులు లోకంయావత్తూ ఆమోదిస్తుందనుకోనూ అనుకోను, ఆమోదించటం నాకు ఇష్టమూలేదు. నాకుమాత్రె విషయం నాకుగల నమ్మకాన్నిబట్టి ఇంతకాలం వివాహంచెయ్యలేదు. అందుకని అందరూ లీలమాదిరిగా ఉంటారనీ నేనూహించుకోను. ఇంకొకరెవరైనా కొత్తసాంప్రదాయంతెచ్చి పెడితే నేనాగ్రహించుకోను. కాబట్టి నీకేమాత్రం ఇష్టంలేకపోయినా—"

మధుసూదనరావు నవ్వి తలఊపుతూ "నాకభ్యంతరమేమీలేదు. నాకుచాలా ఇష్టంకూడాను. మాబంధువుల విషయమే—"

"వారనుమతించరేమో మరి!"

"ఇది నావివాహం."

"మంచిది. పెద్దవారి నెదిరించటం తప్పే కాని, మన మంచిచెడ్డలను సుఖదుఃఖాలను తృణీకరించే వారిని నిరసించటమే నాకు మంచిపద్ధతిగా కనిపిస్తుంది. ఇంకొకవిషయం చెబుతాను. వివాహాలమీద అంతులేని ధనవ్యయం నాకిష్టంలేదు. వివాహానికి స్వయంగా నువ్వేమీ డబ్బుఖర్చుపెట్ట నక్కర్లేదు. ఈ డబ్బంతా నీదే అవుతుంది. నీకయ్యేఖర్చుకూడా నేనేపెట్టి నాకుతోచినపద్ధతిగా వివాహంచేస్తాను. నీకు సమ్మతమేనా?"

"మీఇష్టం."

"సరే! ఒకపనిచెయ్యి. వీలయినప్పుడు ఈవివాహానికి లీల అభిప్రాయంకూడా కనుక్కో. నేనూ కనుక్కుంటాను. శతవిధాలదాని కింకొక అభిప్రాయంఉండకూడదు."

మధుసూదనం లీలావతి అభిప్రాయం అడిగేడు. ఆమె ఏమీచెప్పలేదు. కాని ఆనాడు వెన్నెలలో ఆమె ముఖంలో, కళ్లలో అతనికేమి కనిపించిందో కాని ఆమెకు వివాహం ఇష్టమైనట్టు మధుసూదనరావు తృప్తిపడ్డాడు.

మర్నాడే తెలిసినవారువచ్చి ముహూర్తం ఏర్పాటుచేశారు. ఆరాత్రి మెయిలులో సోమసుందరం మధుసూదనరావూ ముఖ్యులయిన బంధువులనూ, స్నేహితులనూ స్వయంగా ఆహ్వానించటానికి బయలుదేరేరు.

లోకానికి నోరూరుకోకపోవటం సహజమే కాబట్టి మధుసూదనరావు భవిష్యత్తునుగురించి రకరకాల ఊహాలు అతనిచుట్టాల్లో బయలుదేరినాయి. "మధుసూదనరావుకు సోమసుందరం కుమార్తెనిచ్చి చేస్తాడేమో?" "ఎక్కడైనా బావాఅనుకాని వంగతోటదగ్గిర మాత్రంవద్దు! ఏమిచూచి ఇస్తాడండీ కుమార్తెను? చెప్పండి!" "నిజమే! అసలాపిల్లకు-పెద్దదయేవరకూ వివాహంజరగదు! అప్పుడాపిల్ల ఏ ఐ. సి. ఎస్.నో చేసుకుంటుంది కాని, మన 'వాడిముఖం చూస్తుందా? ఏవోచదువులుకూడా చదువుతున్నదట?" "అయితే మధుసూదనరావును అక్కడికి ఎందుకు రమ్మనిపిలిచేడు?" "పిలిచాట్టయ్యా! నీదో ధోరణి! శేషయ్యకూ ఆయనకు స్నేహితం కాబోలు! లాంఛనగా రమ్మనిఉంటాడు. మనవాడు అన్నదేచాలునని వెళ్లికూర్చున్నాడు శలవలకైనా ఇక్కడికి రాకుండా! వాణ్ణిఅక్కడ ఒకకుక్కకింద చూస్తూండరూ?" "బి. ఏ. పరీక్షలయినాయిగా వస్తాడేమోలే! ఈసారి తెలుస్తుంది సంగతంతా!"

అనుకున్నప్రకారం రానేవచ్చాడు. మధుసూదనంపక్కన సోమసుందరం ఉండటంచూచి బంధువర్గం చాలా ఆశ్చర్యపడ్డది. సోమసుందరం మధుసూదనరావుచేత ముఖ్యులనందరినీ పిలిపించి, అందరి ఎదటా సంగతియావత్తూ బయటపెట్టేడు. బంధువర్గం కొయ్యబొమ్మయిపోయింది. ఆశ్చర్యం, కోపం, అసూయ ఇన్నీ ఒక్కొక్కరిలో పొంగిపోతూకూడా సోమసుందరం ఎదట తలఎత్తలేక పోయినారు. ఒక్కరూ మాట్లాడలేదు! లోపల అందరూ ఈవిపరీతపరిస్థితికి ఆశ్చర్యపడేవారే. ఒకచెంప ఈరజస్వలానంతరవివాహ ప్రయత్నానికి మండిపడేవారే; ఒకమూల మధుసూదనం అదృష్టానికి అసూయపడేవారే.

అందరిదారీ ఒకటి హనుమాయమ్మగారిదారొకదారి. ఆమెకు రజస్వలానంతరవివాహాలు ఇష్టంలేదు. ఆమెకు కొత్తసాంప్రదాయాలు తెలియవు. ఆమెభర్తకూడా తన అభిప్రాయాలకు ఆమెను బద్ధురాల్నిగా చెయ్యక ఆమె ఇష్టంవచ్చినట్టు పోనిచ్చేడు. ఆమెకు సోమసుందరాన్నిచూస్తే అమితగౌరవంఉన్నది. ఆమెకు కుమారుడిఅదృష్టాన్నిచూచి అసూయలేదు. కాని ఆమెకు ఈవివాహం ఇష్టంలేదు. ఎంతమాత్రమూలేదు! కుమారుడితో ఆమాటఅనేటందుకు అవకాశందొరకలేదు. ఆమెమాట్లాడకుండా ఊరుకున్నది. ఆమెను సోమసుందరం తమ వెంటనే రమ్మన్నాడు. ఆమె అన్నిటికీ అంగీకరించింది.

మధుసూదనరావు సోమసుందరం అన్నమాటలనుబట్టి వివాహం తేలికగా జరిగిపోతుందనుకున్నాడు. కాని చాలా జయప్రదంగా జరిగింది. అనేకమంది పెద్దలువచ్చి మధుసూదనరావునూ, లీలావతిని శ్లాఘించి వెళ్లేరు. మధుసూదనరావునైపున వచ్చినవారు అతనితల్లీ, స్నేహితులూ, ఒకరిద్దరు బంధువులూ మాత్రమే! మధుసూదనరావు పరిపూర్ణంగా తృప్తిపడ్డాడు!

౨

బి. ఏ. పరీక్షలో మధుసూదనరావు అద్భుతంగా ప్యాసయినాడు. అతని ఉపాధ్యాయులతన్ని ఇంకా చదువమని ప్రోత్సాహించేరు. అతనికీ చదువుఆపుదామనిలేదు. కాని తల్లికూడావచ్చిఉంటే బాగుంటుందని అతనికితోచింది. సోమసుందరంకూడా ఆమెను తీసుకొనిరమ్మని సలహాఇచ్చేడు.

మధుసూదనం స్వగ్రామంవచ్చేడు. అతనక్కడేఉన్న పదిగంటల్లో తల్లిరానని చెప్పటం, బంధువులు కోటికివచ్చినట్టు పేలటం అంతాఆయింది. "ఇన్నాళ్లు కనిపెంచినతల్లి విషమైంది? ఇంతకాలంనించిఉన్న బంధువులకన్న ఇవ్వాళవచ్చినమామగారెక్కువయినాడా? ఆయనవచ్చి అందర్నీపిలిపించటం! ఎం[illegible]మానం?

వారువచ్చేరా? రాలేదా? అని విచారించకుండా ! మాడుమున్లూ శేయించి—రజస్వలా అయిన పిల్లకు! హరి! హరి!—" వారిమాటలు మధుసూదనం లెక్క చెయ్యలేదుకాని అతనితల్లి విషయమే అతనికి చాలా బాధాకరంగా ఉంటూవచ్చింది. ఆమె కెందుకంతకోపం?

మధుసూదనం తిరిగివచ్చి జరిగినదంతా సోమసుందరానికి చెప్పేడు. ఆయన తలఆడిస్తూ "నేను మొదటనే ఊహించేను. దీనికి సిద్ధంగా ఉండాలినువ్వు!"

లీలావతికిమాత్రం మధుసూదనం నిజంచెప్పలేదు.

"అత్తగారు రాలేదేం? నాకు అత్తగారిదగ్గరఉండాలని చాలారోజులనించి మనసుగా ఉంది! అత్తగారు తల్లితరవాత తల్లి కాదూ? నేను మాఅమ్మను ఎరుగను!" అన్నది లీల.

"మాఅమ్మకు ఉన్నచోటు కదలటమంటే ఇష్టంలేదు!" అన్నాడు మధుసూదనం.

"ఎవరైనా ఈపెళ్లికి కోప్పడ్డారా? నిజంచెప్పండి!"

"కోప్పడ్డమెందుకు? మావాళ్లకిష్టమే."

"అయితే ఎవరూవచ్చేరు కారేం?"

"దూరమని."

"నాకుమనఊరుపోదామని ఉన్నది."

"పోదాంలే."

"ఎప్పుడు?"

"ఇప్పుడేనా?"

"చిత్రం! నేనన్నానా ఇప్పుడేనని? ఎప్పు డన్నాను."

"ఎప్పుడో పోదాంలే."

"వేసవిలో పోదామా?"

"సిమ్లా అనుకున్నావా ఏమిటి?"

"అయితే చలికాలంలో."

"అబ్బ! మాట్లాడకు, లీలా! చిరాకుగా ఉన్నది."

డిశంబరు శెలవులిచ్చేరు. మధుసూదనరావుకు స్వగ్రామంపోవటం ఇష్టంలేదు. లీలావతి పోదామని బతిమాలటం మొదలుపెట్టింది. హనుమాయమ్మగారికి ఒంట్లోసరిగాలేనట్టుకూడా తెలిసింది. వెంటనే మధుసూదనరావు భార్యతో ప్రయాణమైనాడుస్వగ్రామంకు. దారిలో అతనుభార్యతో "ఒకటిరెండు రోజులుండి తిరిగి మెడ్రాసు పోదామంటే మాత్రంవీలుపడలేదు. శెలవులల్లా అక్కడేఉండాలి!" అన్నాడు.

"నేనన్నా. చూడండి." అన్నది లీలావతి.

కొడుకునూ కోడల్నిచూచినప్పుడు హనుమాయమ్మకు సంతోషమేమైనాకలిగితే అదిపైకికనిపించలేదు. ఎవరో బంధువులువచ్చినట్టు ఆమెవారికి కాళ్లుకడుక్కోటానికి నీళ్లిచ్చి, కూర్చోబెట్టి మర్యాదచేసింది.

హనుమాయమ్మఒంట్లో నయంగానేఉంటూన్నది. ఈసారి మధుసూదనరావును ముఖాన ఎవరూ ఏమీ అనకపోయినా అతని ఆందోళనతగ్గలేదు. ఇంకొకరికి తనమీదకోపంఉన్నదని అతనికిభయంలేదుకాని, తనవల్ల ఎంతమంది మనశ్శాంతి భంగమవుతూన్నదోనని భయంమాత్రం అతనికున్నది. తనతల్లే తనతో సరిగా మాట్లాడదు.

వారంరోజులు గడిచేయి.

ఒకరాత్రి భోజనాలవేళ హనుమాయమ్మ పీటలువేస్తూ దూరంగానిలబడిఉన్న కోడల్నిచూచి "కాస్త మంచినీళ్లయినా పెట్టరాదా? వంటలూవడ్డనలూ చెయ్యకపోతేమానె!" అన్నది పరుషంగా. లీల ఒక్కసారి భర్తవైపుచూచి, నీళ్లుపెడుతూ, చిన్నబుచ్చుకున్న గొంతుతో "నేనింకా వంటాఅదీ నేర్చుకోలేదు. కాని నాచేతనయినపని చెయ్యనా? అడగడానికి మీకుస్వతంత్రంలేదా!" అన్నది.

"చదువుకున్నవాళ్లకు నేనెక్కడ సమాధానంచెప్పగలను?" అన్నది హనుమాయమ్మ ఎగతాళిగా.

ఆరాత్రి లీలమళ్లీ భర్తఎదుట తలఎత్తలేదు. మధుసూదనరావు భార్యను దగ్గిరికితీసుకుని ఆమెతలమీద ముఖంపెట్టి మృదువుగా "లీలా! కోపంవచ్చిందా మాఅమ్మ అన్నమాటకు?" అన్నాడు. ఆమె సమాధానం చెప్పలేదు.

"నేనేంచెయ్యను? లీలా! నామనస్సెంతకష్టపడుతూన్నదో ఎరుగుదువా? ఆమె అనేమాటలు పాటించకు."

లీల తలఎత్తి తడికళ్లతో అతనివంక చూచి "నాకామెనుచూస్తే కోపంలేదు. ఆమెనుచూస్తే ఎంతో అభిమానంనాకు. అలాంటప్పుడు ఆమెను లెక్కచెయ్యకపోవటం తృణీకరించటంకాదా? నేనలా చెయ్యలేను. ఆమె నన్నర్థంచేసుకోలేదే అని నాకు చాలాకష్టంగాఉన్నది. ఆమాటలింకొకరంటే నేనునిజంగా లెక్కచెయ్యను."

"నిన్నర్థంచేసుకుంటే ఆమెనిన్ను నెత్తినపెట్టుకోదా నామాదిరిగా? అర్థంచేసుకోవాలని ప్రయత్నం చెయ్యదు. అదీచిక్కు."

"అసలు తప్పుమీది."

మధుసూదనం నవ్వి "ఏమిటది?" అన్నాడు.

"కోప్పడనంటే చెబుతాను."

"నిన్ను కోప్పడతానా?"

"అయితే, చూడండి. ఆమెఎదుట మీరు నామీద అభిమానంచూపుతే ఆమెకూ నామీద అభిమానం ఏర్పడుతుంది. ఆమెఎదుట మీరు నాకుదూరమైపోతారు. ఒక్కసారి నావంక బాగాచూడనైనాచూడరు. అవునా?"

"అదా నువ్వుకనిపెట్టింది. నువ్వన్నమాటలవల్ల ఒకఆలోచన తట్టింది. ఇంతకన్న మంచిఉపాయం చెబుతానువిను."

"చెప్పండి. చూతాం."

ఎవరో వినేటట్టు మధుసూదనరావు ఆమెచెవిలో రహస్యంగా చెప్పేడు. ఆమె సరిగా వినిపించుకోకుండానే "వద్దు! వద్దు!" అన్నది నవ్వుతూ.

"కాదు! అదేఉపాయం."

"కాదు!"

"అవును?"

"కాదు!"

"లీలా!"

"అబ్బ! నామాటవినండి. అదినాకుబాగుండదు."

"రెండురోజులు చూడు."

"పోనివ్వండి. మీఇష్టం."

"నీకిష్టంకాదూ?"

"ఎంతచెప్పినా? నాకిష్టంకాకుండా ఉంటుందా మీకిష్టమయితే? అదిసరేకాని నామీద అత్తగారు చాలామాటలు చెప్పేరు అందరితోనూ."

"ఎప్పుడు?"

"సాయంత్రం."

"ఏమని?"

"అత్తగారన్నారుకదా—మీచుట్టాలెవరో చాలామందివచ్చేరు లెండి సాయంత్రం మీరులేనప్పుడు- వారితో అత్తగారన్నారు 'వారంరోజులనించీ వంటనేనేచేస్తున్నాననుకోండి! వంటచేస్తాననకూడదాఅది?'—నేను!—'అదేనా? ఒక్కపనిలోకిరాదు రా! చెప్పకుంటేనమ్మరు!' అన్నారు. అందరు 'నమ్మకేం? మాకు మాత్రం తెలియదా ఏమిటి?' అన్నారు. కాదుకాని అత్తగారేంమాట్లాడుతున్నా నాకు తమాషాగాఉంటుంది. నన్ను ముఖానఅనకపోతే నాకేంకష్టంగాఉండదు. మీతోడు! నాకామెనుచూస్తే కోపమన్నమాటరాదు. తొందరపడి అన్నారేఅని కష్టంగా ఉంటుందికాని."

"వాడుపాయంతో అన్నీవదులుతాయి, చూడు."

3

మర్నాడుదయంఅయింది.

హనుమాయమ్మగారు కోడలుపనిలోనికి రావటంచూచి లోపల ఆశ్చర్యపడి, పైకిసగందెప్పగా సగం నిజముగా, "అప్పుడేఏంతొందరలే! మెల్లిగా నేర్చుకుందువుగాని పనులు. ముందరినే పెద్దపనులుచేస్తే నువ్వు చేసినట్టూకాదు, మళ్లీనాకు చెయ్యటం తప్పదు." అన్నది.

లీల తలవంచుకుని సమాధానంచెప్పలేదు. హనుమాయమ్మ తృప్తిపడ్డది. త్వరలోనే ఆమెతృప్తిపడటాని కింకొకకారణం లభించింది.

హనుమాయమ్మ కోడలిమీద అదుపుచేసి తృప్తిపొందుదామనే స్వభావంకలది కాదు. ఆమె అభి ప్రాయం స్త్రీ భర్తకూ, అత్తగారికీ భయంభక్తీచూపించి సేవచెయ్యాలని. ఆమె ఆవిధంగానే ప్రవర్తించింది. మొదటినుంచీ ఆమెఅనుమానం లీలావతి ఇంకొకలోకంతో సంబంధించిన మనిషనీ; ఆమెసరియయిన కోడలూ, భార్యాకాదనీ; అత్తగారికీ భర్తకూ మించిపోతుందని.

ఈవారంరోజుల్లో లీలావతి ప్రవర్తన ఆమెఅనుమానాన్ని రద్దుచేసేమాదిరిగాలేదు. కాని ఈవిషయం సగం అనుమానంతీరింది ఈరోజున—తనకు సంబంధించినంతవరకు తీరినట్టే. మధుసూదనరావేస్థితిలో ఉన్నాడు? ఆమెచేతులలో కీలుబొమ్మ అయిపోయినాడా? కొద్దిసేపట్లో ఆఅనుమానంకూడా తీరింది.

ఆరోజల్లా మధుసూదనరావు భార్యవిషయం చాలాచిరాకుతో ఉన్నాడు, ఉన్నట్టుండీ అయినదానికీ కానిదానికీ విసుక్కుంటూ. లీలావతి నోరు తెరవలేదు. హనుమాయమ్మకు పెద్దబరువు వదిలినట్టుంది. అన్న మంతా పట్టిచూడనక్కరలేదు. లీలావతి చాలాసాధువు.

హనుమాయమ్మకే చిత్రంగా, ఆమెకు కోడలిమీద ఆకాస్తఅనుమానం పోగానే కోడల్ని చూస్తే చాలా అభిమానంకలిగింది. ఆమె తనకోడలుకద! అప్పుడే ఎంతమందితోతనకు "నీకోడలెంతచక్కనిదమ్మా! పూర్వపుణ్యం! రవ్వలాంటిపిల్ల! బుద్ధికూడామంచిదై తేనా—" అంటూంటే తానువారికడ్డంవచ్చి "బుద్ధికేం

గాని పనివిషయంలో—" ఏమేమిటో అన్నది. అనంతా ఇప్పుడెందుకు? తనదే పొరపాటు! "మంచిబుద్ధిమంతురాలయితే పనిపాటలశేం! దానికి పనిచెయ్యవలసిన అగత్యంఏమిటి? పిల్లకాస్త గారాబంగా పెరిగిందేమో, పనిపాటా చేతకాదు!"

అరోజు ఇరుగుపొరుగులతో తన కోడలివిషయం ముచ్చటించేటప్పుడు హనుమాయమ్మగారిధోరణి పైవిధంగా ఉన్నది.

రెండుమూడురోజుల్లో హనుమాయమ్మ పూర్తిగా మారిపోయింది. పూర్వకాలపువారికి భార్యాభర్తలకు ప్రేమనేది ఎక్కువగా చూడరు. వారికి భార్య పడుతూండడం భర్త అంటూడడం సహజంగా ఉంటుంది. అందువల్ల కుమారుడు కోడల్ని కసరటం ఎక్కువయినా హనుమాయమ్మ ఎక్కువ పట్టించుకోలేదు. ఆమెకు కొడుకునటిస్తున్నాడని అనుమానంకూడాపోలేదు. తల్లి చూస్తుండగా అతనుభార్యవైపుచూచికూడా ఎరగడు. ప్రేమపూర్వకంగా మాట్లాడి ఎరుగడు.

నానాటికీ మధుసూదనరావు ఆగ్రహంఎక్కువకావటం మొదలుపెట్టింది. హనుమాయమ్మ కొడుకును చూచి ఆశ్చర్యపడటం మొదలుపెట్టింది. ఎన్నడూ అతనంతకోపంఎరగడు. ఏమిటీఉపద్రవం? నిష్కారణంగా కూడా! చివరకామెకు కొడుకునుచూస్తే ఒకవిధమైన భయంప్రారంభమయింది. కోడలు ముఖంచూడగానే ఆమెకుప్రేమపొంగిపోయేది. కొడుకూ కోడలూ ఒకచోటఉంటే, ఎప్పుడుకన్నమంటాడోఅని ఆమె ఏదైనా పనిమీదపంపేసేది. మధుసూదనరావు భార్యను అసందర్భంగా, తప్పులు పట్టేవాడు. తప్పుకాదని లీలపైపున తల్లి వాదనకొస్తే అతను పశ్చాత్తాపపడక "అయితేమాత్రం?" అనేవాడు.

కొడుకూ కోడలూవచ్చి ఇరవైరోజులయింది. హనుమాయమ్మకు కోడలంటే ప్రాణమయిపోయింది. ఇప్పుడామె కోడలివిషయం అందరితో చెప్పటం "ఏమోననుకున్నాను. దానికి పాపం నోట్లో నాలిక లేదమ్మా." అని.

ఒకరాత్రి మధుసూదనరావు భోజనంచేసి ఎక్కడికో వెళ్లేడు. ముఖం మటమటలాడుతూ అరోజల్లా అతనుభార్యమీద మండిపడుతూనే ఉన్నాడు.

హనుమాయమ్మమనస్సులో ఏదో దిగులుబెంగలు చేరింది. పదిగంటలయింది. లీలావతివెళ్లి పడుకున్నది. అరగంట గడిచింది. చరచరా మధుసూదనరావు ప్రవేశించేడు.

"అమ్మా!"

"ఎక్కడికి పోయినావురా? నాయనా!"

"ఎక్కడికీ లేదు కాని నాకు బయటమంచంవేస్తావా?"

"అదేమిట్రా?"

"నేను లోపలపడుకోలేకుండా ఉన్నాను—దోమలు!"

"చా! అన్నీపట్టిదే! వెళ్లిపడుకో!"

"నీకు తెలియదమ్మా!"

"ఒకసారి ఇట్లాకూర్చో!" మధుసూదనరావు తల్లిమంచంమీద కూర్చున్నాడు.

హనుమాయమ్మ పదేళ్లకుమళ్లీ కొడుకుతల చేత్తోనిమురుతూ, "పాపం, దాన్నెందుకురా మరీ అంతవ్యథ పెట్టటం. నిజంగా అదిచేస్తున్న తప్పొకటిచెప్పు! అదిఎంత అమాయకురాలు! చిన్నప్పుడెంత నెమ్మదిగా ఉండేవాడివి! ఆనెమ్మది ఏమయిపోయిందిరా? నాయనా! నామాటవినవూ?"

"వింటాను!" అన్నాడు మధుసూదనం. అతనికళ్లు నీళ్లతో నిండినాయి. అటువంటి తల్లి! ఆమెను మోసగించవలసిరావటం! లేకపోతే ఈవిరుద్ధసాంప్రదాయాలు ఏవిధంగా కలవను?

"జల్లిలోపలపడుకో!"

మాట్లాడకుండా మధుసూదనరావు లోపలికివెళ్ళేడు. లీలావతి మంచంమీద బోర్లాపడుకున్నది.

మధుసూదనం ఆమెను వెల్లికిలాతిప్పి "లీలా! ఏమిటది? ఏడుపే? నాకు నిజంగా కోపంవచ్చిందనే? నువ్వు నిజంగా అంతఅమాయకురాలివా?"

లీల కళ్లుతుడుచుకుంటూ "అదికాదు. పాపం ఆమెతో ఎలా ఆబద్ధాలాడేరు? అంత మంచిమనిషి లేరు. మీరు ఒంటరిగాఉంటే నన్నింకాకోప్పడతారని ఈసారి ఆమెకూడా మనతో వస్తానన్నారు."

"శేష్! నేను చెప్పలేదూ నాఉపాయం పారుతుందని?"

"ఇక మీఉపాయం మాని నేను చెప్పినదికూడా చేసిచూడండి!"

"సరేఅయితే!" అంటూ మధుసూదనరావు భార్యను చేతుల్లోకి తీసుకుని ముద్దుపెట్టుకున్నాడు.

కుసుమాకుమారి

ముసునూరి పేరయ్యశాస్త్రిగారు

జనులకుము క్తినిచ్చుటకు జన్మముఁబొందిన దేవదేవుడే
యనుటకుచాతురత్వము సమంచితభావము ము క్తిమార్గము
కనులకుగట్టుచందమునఁగల్గఁగ మాహరనాథపత్నిని
న్ననయముగొల్చి మ్రొక్కెద మదంబరో! నన్నుకృతార్థజేయుమీ!

సోనాముఖిపురీశోభాయమానంబు వెలుగొంద నచ్చోట వెలసినావు
నీదులీలలుఁజూపి నీమహత్మ్యమివియంచు దెలుపఁజేసినయట్టిధన్యవీవు
భ క్తిమార్గముజూపి భ క్తులనెల్లర గారవించినయట్టికాంతవీవు
నాస్తిక్యభావంబు నాశమొందగఁజేయ జన్మమొందినయట్టిజననివీవు
వేయిమాటలదేలనో వినుముతల్లి ఇలను కుసుమాకుమారివై యిట్టితతుల
ప్రజలపాపంబుదీర్పగా భర్తతోడ వెలసియుంటివినీవు నావేల్పుతల్లి!

సిరివయియుండి దేశమున శీలతబొందగలేదటంచు మ
మ్మరయఁగ ము క్తినిచ్చుటకు మాకుసుమాకుమారివై
నిరతముభ ర్తతోడ దివినిం వెలుగొందకకొన్నినాళ్లు యీ
కరణిఁగకాలముంగడుపగా మముసేలెడి తల్లిగావుతన్.

తల్లీ! గావుము నీపద యిల్లాలివి హరనాథకు
సల్లాపంబులెనిజంబు జన్మతరింపన్ గొల్లుంనను గావుమింక కుసుమకుమారీ!

ఎందేదైవముగ లైనంచు భువిలోనేదైవప్రత్యక్షముం
బొందజాలనిమాదుబోంట్లకు సుఖంబున్ గండ్లకుంగాంచు నిన్
డెందంబందుననిల్పి మానసికధాటిన్గొల్వలేకింక నీ
మందాలంకృతమోహనస్వేలమె నీమాష్యజన్మార్థముల్.